

ІРОНІЯ ЯК КОГНІТИВНА ЗБРОЯ: МОВНІ ЗАСОБИ ІРОНІЇ В АЛГОРИТМАХ ЧАТУ GPT

У статті проаналізовано феномен іронії, її когнітивний потенціал та можливості інтерпретації за допомогою чату GPT в якості допоміжного інструмента. З'ясовано, що за чітких аналітичних умов модель ШІ здатна успішно декодувати іронічні висловлювання, демонструючи потенціал в якості допоміжного засобу для когнітивного аналізу. Оптимальною стратегією інтегрування технологій ШІ, зокрема чат-ботів, виступає співпраця, що передбачає поєднання алгоритмічних можливостей системи зі свідомим контролем і коригуванням з боку користувача.

Ключові слова: інтерпретація іронії; гумористичний дискурс; природна мова; чат GPT.

У сучасному світі дослідження іронії є не лише лінгвістично значущим, але й соціально, культурно та технологічно релевантним, оскільки зачіпає питання гнучкості інтерпретації, якості співпраці між людиною й штучним інтелектом, та обмежень автоматизованого розуміння непрямої мови. У добу цифрової комунікації, коли значна частина міжособистісної взаємодії відбувається в медіапросторі, іронія стала невіддільним елементом онлайн-дискурсу. У цьому контексті постає потреба в критичному осмисленні того, як саме іронія функціонує в сучасних когнітивних умовах і як генеративний штучний інтелект її інтерпретує.

У зв'язку з цим **актуальність** дослідження полягає у необхідності осмислення іронії як когнітивного феномену крізь призму можливостей і обмежень новітніх інструментів ШІ у процесі декодування іронічних висловлювань. Основна **мета** нашої роботи полягає у аналізі феномену іронії, її когнітивного потенціалу та можливостей інтерпретації за допомогою чату GPT як допоміжного інструмента. Об'єктом статті постала іронія як когнітивно-прагматичне явище мовлення, а предметом – потенціал мовної моделі ChatGPT щодо декодування та інтерпретації іронічних висловлювань. Матеріалом дослідження послуговували іронічні висловлювання, поширені в Інтернеті, що і виявилось нашою джерельною базою.

Іронія як форма вираження існує у всіх традиціях та мовах, хоч і є специфічним феноменом з точки зору окремих культур. Глибоке дослідження поняття «іронія» неможливе з оперттям виключно на лінгвістичні підходи – сучасні дослідження виходять за межі мовознавства в пошуках онтологічного ядра іронії. Це зумовлює контекстуальний характер поняття та нездатність описати загальний, одноманітний погляд на феномен.

Іронія виявляє себе як багатовимірна категорія: коріння феномену сягає часів давньої Греції, а історичні трансформації поняття свідчать про незамінність явища. Варіативність поглядів та гнучкість у використанні підкреслюють фундаментальний характер феномену іронії. Історичні модифікації поняття, здатність до трансформації залежно від філософських, мистецьких та соціокультурних вимог епохи демонструють незамінність іронії.

Аналізуючи сучасні дослідження у спробі знайти спільні й розбіжні думки щодо диференціації феномену «іронія», актуальними є погляди на інтерпретацію іронії як тропа з точки зору мовознавства та поетики: «Іронія – троп, суть якого полягає в тому, що слову чи вислову надається протилежне значення з метою насмішки, глузування» [2]; з точки зору філософії вивчення іронії є багатоаспектним; в сучасних дослідженнях поняття розглядається в якості світоглядного принципу та як спосіб взаємодії зі світом; запропоновано розглядати поняття як: «фігуру тексту культури, що репрезентує підміну наявного сенсу прихованим, фіксує порушення звичного сприйняття або комунікації та спрямування на відновлення смислотворення» [1].

Дослідження феномена іронії в межах когнітивної лінгвістики характеризується низкою основних тісно пов'язаних поглядів та підходів щодо диференціації поняття та його функцій [3, 4, 5]. Когнітивний аспект іронії дозволяє аналізувати феномен як складний комунікативний механізм, який ґрунтується на імплікованих змістах та когнітивних зусиллях мовця; іронія балансує між тим, що сказано, але не малося на увазі, та тим, що малося на увазі, але не було сказано. Іронізуючи, мовець створює спеціальний тип комунікації, де адресату потрібно зробити певні когнітивні зусилля для розуміння того, що насправді має на увазі мовець. Такий процес інтерпретації спрямовано на виявлення протилежних значень, що дозволяє іронії виконувати функцію критики, сарказму або навіть створювати певний емоційний відтінок у мовленні.

Іронія дозволяє мовцю виявити цінності та захистити позицію не вступаючи при цьому у відкриту конфронтацію. В якості зброї може виступати не стільки особливий комунікативний рівень, що створює іронія, скільки те, що співрозмовник, який не в змозі забезпечити та підтримати цей особливий рівень, може навіть не зрозуміти, що комунікація «роздвоїлася» на два виміри й трансформувалася в новий тип. У цьому контексті розуміння ціннісної системи, на яку спирається іроніст, стає визначальним для інтерпретації істинного сенсу й намірів висловлювання.

В епоху соціальних мереж, коли миттєво розповсюджувана інформація викликає незліченну кількість реакцій, ми нерідко стикаємося з висловлюваннями, що на перший погляд здаються однозначними й беззлобними, однак насправді приховують багатошарове значення. Завдання ідентифікації іронічних засобів залишається актуальною проблемою, що вимагає пошуку та розробки альтернативних інструментів з метою покращення методів аналізу.

Інтеграція ШІ у наше повсякденне життя призвела до низки непередбачуваних викликів: наразі гостро постало питання, як подібні технології впливають на людську психіку, зокрема на когнітивні функції. За майже три роки свого існування ChatGPT еволюціонував від об'єкта виключно технічного інтересу до становлення повноцінним помічником, що познайомив увесь світ з користю ВММ.

З моменту появи ChatGPT дослідження його здатності розуміти та створювати гумор дещо розвинулися – якщо ранні експерименти підкреслили серйозні обмеження моделі в цих областях, то новіші вказують на певні покращення. Інструменти, такі як ChatGPT, на шляху активного вдосконалення алгоритмів обробки гумору та іронії, проте аналіз ключових досліджень

показав, що їхня здатність до декодування іронічних висловлювань залишається обмеженою, що, в свою чергу, відкрило перспективу для нашого дослідження в цій галузі.

Матеріалом для нашого дослідження стали іронічні висловлювання поширені у сучасному медіапросторі. Щоб виявити особливості функціонування таких висловлювань, ми здійснили їхню тематичну класифікацію за домінантним змістом та провели аналіз, урахувуючи комунікативний контекст, іронічні засоби, а також ціннісні орієнтири, на які спиралися іроністи. У кожному випадку ми прагнули з'ясувати, яким чином іронія не лише порушує очікування адресата, а й формує новий рівень, в якому завуальоване повідомлення. Варто наголосити, що аналіз подібних висловлювань тим чи іншим чином залежить від ціннісної картини світу того, хто аналізує.

До прикладу, в межах міжособистісної тематичної групи можемо виділити сімейні стосунки; найчастіше осміюється відхилення від норми уявлення про те, що родина – середовище повного прийняття та підтримки, коли реальний досвід сімейних стосунків є більш складним та відстороненим. У висловлюванні «Перш ніж просити родича допомогти, подумай, може дешевше заплатити майстрові?» іронія функціонує як критика уявлення про безкорисливі та добродішні родинні стосунки: емоційна плата родичу виявляється дорожчою, ніж матеріальна плата фахівцю. Пресупозиція: родинні стосунки можуть бути скоріше обтяжливими ніж легкими, безумовними. Цінність: сімейні стосунки набагато складніші ніж уявлення про них.

На основі попереднього підходу до аналізу іронічних висловлювань у ході експерименту ВММ GPT-4.0 були надані інструкція та матеріал, який модель мала оцінити та проаналізувати. Дотримуючись принципів написання промптів (певна команда або запитання, надане моделі для отримання релевантної відповіді), було створено спеціальні запити, що відтворювали критерії аналізу, для оцінки чату як інструменту – оцінка результатів чату проводилася, спираючись на власний аналіз матеріалу.

На підставі отриманих відповідей можна зробити висновки щодо релевантності та глибини інтерпретації моделі. Наведений нижче приклад яскраво демонструє, наскільки успішно ІІІ впорався з поставленим завданням:

«Перш ніж просити родича допомогти, подумай, може дешевше заплатити майстрові?»:

1. Пряме значення: Автор радить звертатися до майстра замість родича, бо це може бути дешевше.

2. Непряме значення і комунікативний намір: Висловлювання натякає, що родичі часто допомагають «через силу», повільно або з наслідками, які згодом дорожчі за професійну послугу. Мовець хоче показати, що іноді дешевше – це насправді дорожче емоційно.

3. Пресупозиція: Знання про типові ситуації, коли допомога родичів вимагає віддячування, або викликає додаткові ускладнення.

4. Цінність/світогляд: Підкреслюється цінність ефективності, професіоналізму та психологічного комфорту в побуті.

5. Функція іронії: Іронія викриває ідеалізоване уявлення про «родинну взаємодопомогу» і демонструє її можливу непрактичність.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що чат GPT за наявності чітко сформульованих критеріїв щодо завдання може виступати ефективним інструментом для декодування іронічного тексту. Модель продемонструвала обізнаність із заданими тематиками та розуміння особливих кодів і певних очікувань, що й створює ефект іронічного протиріччя між формою й змістом. Чат-бот виявився спроможним не лише розпізнавати іронічний характер висловлювань, але й успішно здійснювати глибокий аналіз, що передбачає декодування імпліцитного змісту. Здатність моделі адаптуватися до наданої стратегії відкриває перспективи подальшого її застосування в лінгвістичних дослідженнях, зокрема у вивченні непрямих актів мовлення та спеціальних стратегій комунікації.

Підсумовуючи, всупереч висунутій гіпотезі, результати дослідження засвідчили, що чат GPT успішно декодує іронічні висловлювання та може слугувати ефективним допоміжним інструментом для їхнього аналізу. За умови чітко сформульованого завдання та наданих аналітичних рамок, модель успішно інтерпретує іронію, спираючись на контекстуальні та ціннісні орієнтири.

Ефективність взаємодії з чат-ботом залежить від точності та коректності формулювання запиту відповідно до дослідницького завдання. З огляду на виклики сучасності, оптимальною стратегією інтегрування технологій ШІ, зокрема чат-ботів, виступає співпраця, що передбачає поєднання алгоритмічних можливостей системи зі свідомим контролем і коригуванням з боку користувача.

Список використаної літератури:

1. Гейко С. М. Поняття «іронії» у сучасній філософії. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: гуманітарні студії*. 2014. № 203. С. 46–51.
2. Загнітко А. *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
3. Clark H. H., Gerrig R. J. On the pretense theory of irony. *Journal of experimental psychology: general*. 1984. Vol. 113, no. 1. P. 121–126. URL: <https://doi.org/10.1037/0096-3445.113.1.121> (дата звернення: 29.06.2025).
4. Grice H. P. Further notes on logic and conversation. *Pragmatics*. 1978. P. 113–127. URL: https://doi.org/10.1163/9789004368873_006 (дата звернення: 29.06.2025).
5. Jorgensen J., Miller G. A., Sperber D. Test of the mention theory of irony. *Journal of experimental psychology: general*. 1984. Vol. 113, no. 1. P. 112–120. URL: <https://doi.org/10.1037/0096-3445.113.1.112> (дата звернення: 29.06.2025).